

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ АРХІТЕКТУРИ

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.57.3-13>

УДК 711.5

Борис Андрій Михайлович
кандидат архітектури, асистент
кафедри дизайну та основ архітектури
Інституту архітектури,
Національний університет «Львівська політехніка»
borusn@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-4622-075X>

АРХІТЕКТУРНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ У ТВОРЧОСТІ МИРОСЛАВА – ДАНИЛА НІМЦІВА НА ПРИКЛАДІ ПРЕСТОЛЬНИХ ЦЕРКОВ ПЕРЕМИШЛЯ

Анотація: у статті розглянуто мало відомий раніше аспект творчості визначного архітектора української діаспори ХХ століття М.-Д. Німціва – низку його реконструкцій неіснуючих історичних будівель. Ці роботи у машинописному вигляді вміщено в авторському виданні, що не отримало широкого публічного розголосу. Архітектурні реконструкції М.-Д. Німціва виявляють іншу сторону його професійного світогляду і свідчать про те, що його численні проекти сучасних культових будівель ґрунтувались не лише на авторському баченні візуальної культури модернізму, але і глибоких знаннях історичної основи української сакральної архітектури.

Ключові слова: реконструкція, М.-Д. Німців, історія, архітектура, Перемишль.

Постановка проблеми. Постать Мирослава-Данила Німціва є однією із найпомітніших у феномені архітектури української діаспори і не потребує вступного представлення. Його численні проекти реалізованих та нереалізованих сакральних будівель періодично стають об'єктами уваги та зацікавлення і професійної науки, і розрахованої на ширший загал публіцистики. Втім, незважаючи на це, повноцінної наукової праці, яка б охоплювала всю діяльність архітектора і визначала її місце у вітчизняній традиції та архітектурі ХХ століття досі немає. Невідомими залишаються цілі пласти доробку Німціва, зокрема креслення нереалізованих проектів, серед

яких і проект першого українського храму в Єрусалимі. В цьому сенсі, важливою є робота із збору маловідомих та, поки що, не опублікованих зразків творчості архітектора, які б поступово наповнювали дискурсивний простір потрібною кількістю матеріалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерела, які стосуються спадщини М.-Д. Німціва, можна поділити на дві частини. З одного боку, це праці (наукові та публіцистичні), присвячені його творчості, з іншого – його власні статті, книги та матеріали. До першої частини варто зарахувати статтю Р. Липки «Архітектор Мирослав-Данило Німців», надруковану у Записках НТШ в 1994 році [1], а також статті В. Проскуракова і А. Кучера з аналізом особливостей деяких сакральних об'єктів, побудованих за проектами Німціва [2, 3]. Деякі об'єкти спадщини архітектора проаналізовано також у монографії Р. Галишича «Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя» [4]. Ці статті мають подвійну мету – з одного боку, важливо було привернути увагу до самої постаті Німціва, розкрити основні риси його творчості, а з іншого боку – детальніше заглибитись у аналіз різних типів просторового вирішення його будівель, по-науковому їх систематизувати і класифікувати.

До другої частини належать теоретичні праці самого М.-Д. Німціва, зокрема стаття «Традиція архітектури українських церков» [5], а також низка праць на історичну тематику.[6, 7, 8]. Серед них мала бути і монографія під назвою «Церкви Перемишля», рукопис якої був підготований, але не був розповсюджений. Цей рукопис, який вдалось віднайти, і розглядатимемо в нашій статті.

Виділення невирішених питань. Творчий доробок архітекторів української діаспори, незважаючи на низку важливих досліджень, зокрема і дисертаційних, досі мало досліджений. Постать Мирослава-Данила Німціва як автора проектів численних сакральних споруд у різних кінцях світу досі не систематизована та не вписана у контекст світової архітектурної еволюції і культури українського модернізму зокрема.

Маючи різнобічну фахову освіту та великий досвід практичної роботи, М.-Д. Німців зосереджувався, однак, не лише на проектуванні сучасних та традиціоналістичних будівель, а також працював у царині архітектурної історії. Коло зацікавлень автора досить широке, однак особливе місце належить його рідному місту Перемишлю, до якого він був емоційно прив'язаний усе життя. Досі у науковому обігу немає матеріалів, котрі виявляють також і цей аспект творчості архітектора.

Мета статті. Метою статті є навести та проаналізувати ряд проектно-реконструктивних робіт визначного архітектора української діаспори ХХ

століття Мирослава-Данила Німціва як важливого аспекту його професійної спадщини.

Основна частина. На відміну від творчості видатного архітектора української діаспори Радослава Жука, який концентрувався на створенні сакрального простору лише засобами модерністського мистецтва, Мирослав-Данило Німців використовував різні формальні проектні мови, й авангардні, й історичні, а також їхнє поєднання. Як студент Львівської політехніки та Віденської академії мистецтв – вищих шкіл, де традиційно багато уваги приділяли художній освіті реалістичного спрямування, Німців мав добрі знання у царині історичної архітектоники та формоутворення. Цей аспект важливий з огляду на питання цінності створених ним архітектурних реконструкцій низки неіснуючих пам'яток, яким присвячена ця стаття.

Працювати над монографією «Церкви Перемишля» М.-Д. Німців почав, з огляду на постійний сентимент до рідного міста та непросту долю сакральних споруд східної традиції на конфліктній межі русько-польського етнічного ареалів. Книга також містить матеріали історичного, археологічного та мистецтвознавчого характеру, намагається вписати Перемишль і безперервний контекст української історії від племінної епохи до часу модерного націєтворення ХІХ та визвольних змагань ХХ століть.

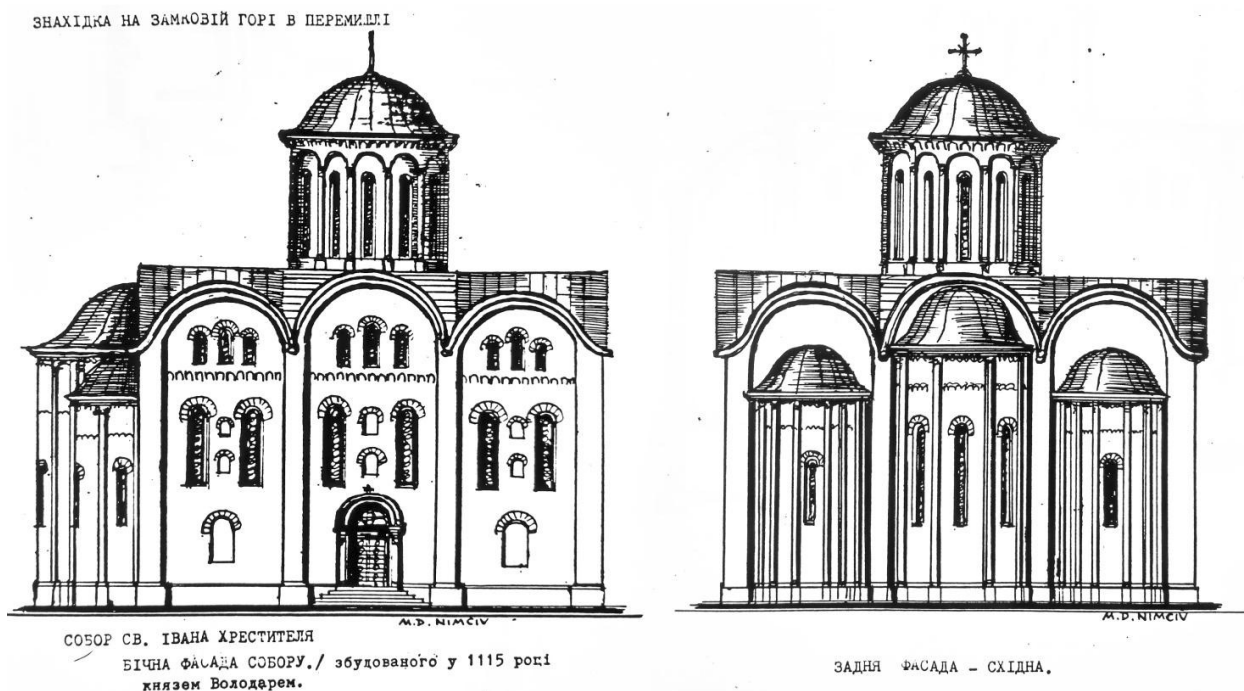
Чільне місце у рукописі монографії належить престольним перемишльським храмам, яких, на момент написання тексту, було три (всі вони мали присвяту Іванові Хрестителю) – на Княжій Горі (ХІІ–ХV ст.), у районі Владиче (ХVІ–ХVІІІ ст.) та на Підгір'ї (ХVІІІ–ХХ ст.). Про їхній зовнішній вигляд можна було судити із різних даних, цінність яких коливається від гіпотетичної до високої.

Протягом тривалого часу вважали, що головний храм княжих часів розташовувався на узгір'ї Трьох Хрестів у місцевості під назвою Старе Замчисько, у західній частині міста, яка згодом отримало назву Знесіння [9, 10]. Проте в результаті розкопок у другій половині ХХ століття фундаменти катедри були локалізовані на Княжій Горі, котра у польській історіографії отримала назву «Казимирівського замку» [11].

Археологічний матеріал, отриманий під час розкопок, складався із незначної кількості будівельних фрагментів та невеликої ділянки фундаментів, які, однак, давали змогу відтворити загальні обриси та пропорції плану. Ці матеріали лягли в основу архітектурної реконструкції загального вигляду будівлі, яку можна вважати першою у національному історично-реставраційному дискурсі (рис. 1).

Відповідно до реконструкції Німціва, споруда мала рівновеликі пропорції планувальної сітки, відповідно до якої середньохрестя та бічні об'єми були

практично однакового розміру. Ця рівновеликість також простежується у зовнішньому вигляді споруди, де центральні та бічні арки фасаду мають майже однакову висоту. Бічні фасади мають чимало вікон, розділені простими площинними пілястрами та оздоблені аркатурним пояском. Апсидні частини також розділені тонкими пілястрами, що виступають, на всю їхню висоту. Споруда увінчана куполом на високому і стрункому барані, на якому розташовано дванадцять тонких віконних прорізів (мал.2).

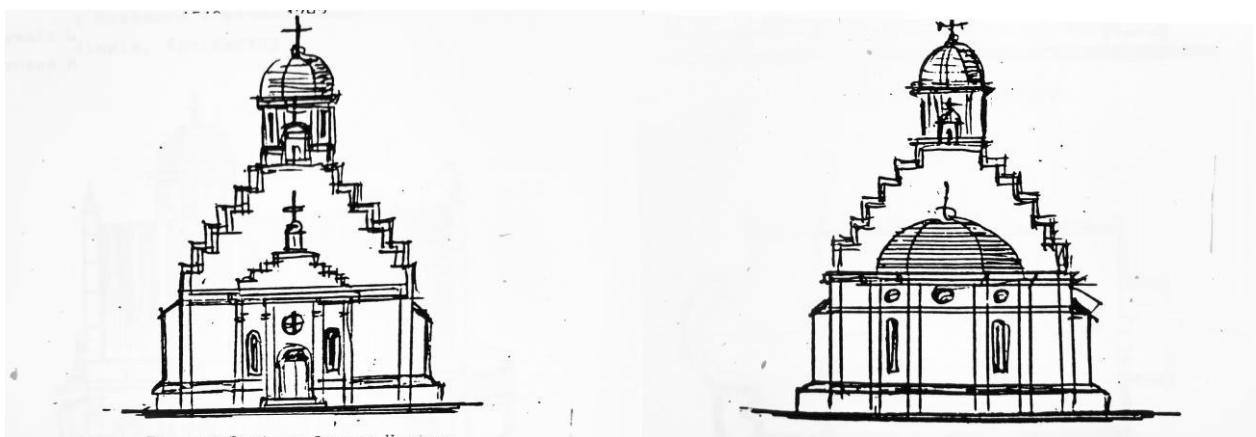
Мал.1 Архітектура реконструкція собору XII – XV ст. (північний та східний фасади)

Мал. 2. Архітектура реконструкція собору XII – XV ст. (розріз, перспектива та вид зверху).

Зіставлення даних археології та виконаної реконструкції дає змогу зробити такі спостереження. Доволі очевидним є авторське розуміння об'єкта як зразка візантійсько-київського циклу, з відповідним набором характерних рис і прийомів, хоча і зі застереженням щодо кам'яного, а не цегляного матеріалу виконання. Крім того, дискусійною видається рівнорозмірність пропорцій хрестово-купольної розбивки плану, яка не зовсім точно відповідає виявленим археологічним фрагментам.

Наступною будівлею, яку реконструював Німців, став престольний собор Івана Хрестителя (XVI–XVIII ст.) у районі Владиче, котрий виник через кілька десятиліть після розгрому православної перемишльської єпархії та руйнації попереднього собору польською владою. Щодо вигляду споруди, то окрім деяких зображень, із баченням Німціва збігся також її досить детальний опис у дослідженні Григорія Лакоти «Дві престольні церкви Перемиські» [12]. Незважаючи на це, реконструкція Німціва фактично досі є єдиною спробою детально відтворити вигляд цієї важливої історичної споруди (мал.3)

Мал. 3. Архітектура реконструкція собору XVI – XVIII ст. (західний та східний фасади).

Будівля має зально-базилікальний просторовий характер із ступінчастими торцями, видовжена у напрямку Схід–Захід, увінчана куполом середніх розмірів, який має вигляд великої сигнатури. Очевидно, що характер будівлі дещо суперечив прагненню розвинути купольне завершення як символ східно-християнської традиції, тому влаштований над наметовим дахом купол став одним із найпроблематичніших елементів будівлі, і з погляду архітектонічної логіки, і з погляду практичної експлуатації споруди (як це видно із описів у дослідженні Г. Лакоти).

Незважаючи на те, що за своїм характером храм мав певні готичні та наближені до них риси, в реконструкції Німціва немає готичних деталей та елементів. Тут переважають напівциркульні завершення віконних прорізів

склепін та купола. Все ще незрозуміло, чому саме такого типу храм був побудований для православної катедри. Ймовірно, на той момент навик будівництва таких споруд в орієнтальному стилі були вже втрачені, або, як це бувало в історії цього міста, римо-католицька влада не дозволяла зводити характеру такі будівлі.

Дуже цінною є спроба М.-Д. Німціва відтворити так і не реалізований проект нового собору на тому ж місці, який мав постати в часи правління єпископа Атанасія Шептицького у половині XVIII ст. Відштовхуючись від характеру побудованої в рамках цього нового будівництва дзвіниці (відомої як вежа Атанасія, або Годинникова вежа), а також зважаючи на інші матеріали, було створено варіанти його реконструкції (мал. 4).

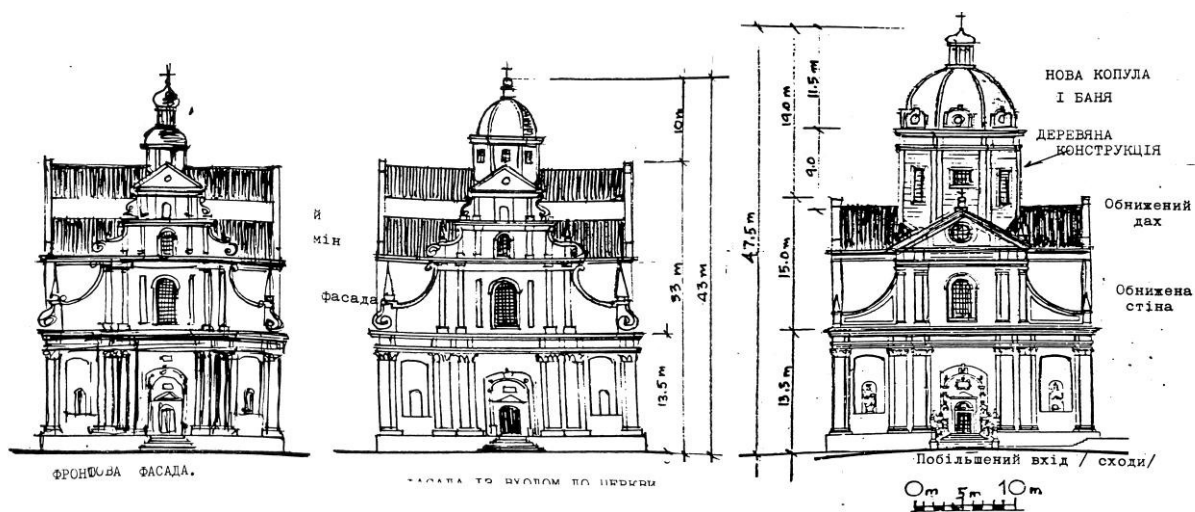
Мал. 4. Архітектура реконструкція нереалізованого проекту собору XVIII ст. (варіанти фасаду та перспективи).

Німців не є однозначним у реконструктивній інтерпретації проєктованого собору. В одному з варіантів він віддає перевагу бані та куполу як головним доміантним елементам споруди, в інших – самій брилі споруди. З огляду на досвід будівництва подібних престольних соборів у Холмі та Львові (двох інших центрах релігійної влади Галицької Русі), основним варіантом, мабуть, варто вважати перший. Об'єктивно можна гадати, що реконструкція на основі

архітектоніки спорудженої дзвіниці є основним підтвердженням про майбутню стилістичну мову храму, а сама дзвіниця виконувалась з огляду на вже наявний проект, як його органічна частина. В цьому сенсі роботи М.-Д. Німціва є важливим елементом наповнення візуального масиву матеріалів, що стосуються української культурної спадщини міста.

Останній престольний перемишльський храм, який реконструював Німців, фактично має зворотну хронологічну спрямованість. На час написання рукопису будівля продовжувала стояти ще у тому вигляді, в якому вона була за останніх перемишльських єпископів, до заборони УГКЦ та ліквідації Перемишльської єпархії. Автор виконав графічні реконструкції різних етапів еволюції зовнішнього вигляду будівлі, від часу її побудови у 1630 р. для потреб кармелітського ордену, який, за деякими даними, зайняв ділянку, де раніше розміщувався один із православних храмів міста, ще наприкінці XIV ст. [13]. На першому етапі це була барокова базиліка із розвиненою фасадною пластикою, формованою пілястрами, волютами, обелісками та іншими елементами з арсеналу барокової мови. Фасад був розчленований на п'ять ярусів, що зменшувались верху догори. Увінчувала споруду невелика сигнатурка.

Після так званої «йосифінської касати» споруда була призначена на демонтаж, але згодом її передали греко-католицькій церкві, як компенсацію за ревізицію коштів, зібраних для будівництва нового собору на Владичому. Після цього невелику сигнатурку у 1866 році збільшили, очевидно, для маніфестування приналежності храму тепер уже до східної ідентичності. В 1880 році споруду суттєво реконструювали, внаслідок чого було дещо змінено деякі елементи фасаду і влаштовано новий великий купол із дерева, розібраний 1994 р. (Мал. 5)

Мал. 5. Архітектурна еволюція собору XVIII – XX стт.

Висновки

1. Визначено, що спадщина визначного архітектора української діаспори Мирослава-Данила Німціва, яку переважно сприймають лише як його проекти сучасних сакральних споруд та теоретичних робіт, містить також реконструктивний пласт, який досі був маловідомим. Архітектор – автор низки професійних реконструкцій історичних споруд Перемишля, зокрема і всіх престольних храмів, які почергово змінювали один одного від XII до XX століть. Усі вони розміщені у невиданому машинописі монографії під назвою «Церкви Перемишля» 1985 року.

2. Встановлено, що стилістичний та архітектонічний спектр, з яким працював М.-Д. Німців у своїх реконструктивних роботах, досить широкий та охоплює: русько-візантійський (собор Івана Хрестителя на Княжій Горі), романо-готичний (собор у районі Владиче), бароково-класичний стилі (нереалізований проект у районі Владиче) та історизм (реконструкція по-кармелітського костелу на Підгір'ї). Для кожного із випадків автор застосовує властиву їм специфіку та стилістично-будівельні прийоми.

3. Виявлені матеріали дають підстави говорити про багатосторонність творчої спадщини М.-Д. Німціва та необхідності подальших пошуків і систематизації матеріалів, які стосуються його проектної та дослідницької діяльності, а також підготовки і друку не виданої досі монографії «Церкви Перемишля», матеріали якої лише частково використані у написанні цієї статті.

Список джерел

1. Липка Р. М. Архітектор Мирослав-Данило Німців. *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Секції мистецтвознавства*. Львів, 1994. Т. ССХХVII. С. 341–345.

2. Проскураков В. І., Кучер А. М. Місце архітектури українських церков М.-Д. Німціва в контексті сакрального проектування та будівництва в Україні та світі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2006. № 568. С. 226–231.

3. Проскураков В. І., Кучер А. М. Архітектурна типологія просторів для громадської діяльності в церквах М.-Д. Німціва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2007. № 585. С. 128–133.

4. Галишич Р. Я. Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя: монографія. Сполном. Львів, 2002. 333 с.

5. Німців М.-Д. Традиція архітектури українських церков. *Альманах Українського Народного Союзу*. 1982. № 72.

6. Німців М.-Д. Археологічно-архітектурні розкопи княжого Перемишля. *Interpidopastori*. Roma, 1984.
7. Німців М.-Д. Собор князя Володаря в Перемишлі. *Патріярхат*. 1979. № 5.
8. Німців М.-Д. Хто розвалив Успенський собор у Києві. *Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація»*. Львів. 2002. № 12.
9. Грицак Є. Перемишль тому сто літ. *Стривігор*. Перемишль. 1936. С. 5.
10. Пастернак Я. Княжий город Перемишль. *Перемишль західний форпост України*. Нью-Йорк – Філадельфія: Перемишльський видавничий комітет. С. 14.
11. Żaki A. Wczesnopiastowskie budowle w Przemyślu i problem ich konserwacji. *Ochrona Zabytków*. 1961. R. XIV, z. 1–2; Item. *Cerkiewks. Wołodara w Przemyślu w świetle źródeł pisanych i archeologicznych. Sprawozdania PAN w Krakowie*. Kraków, 1968. T. 12. S. 47–50.
12. Лакота Г. Дві престольні церкви черемиські. *Капітули у Перемишлі*. Перемишль, 1937. С. 5–10.
13. Голубець М. Перемишль. *Ставронігійський інститут*. Львів. 1928. С. 13.

References

1. Ly`pka R. M. (1994). Arxitekto My`roslav-Dany`lo Nimciv. *Zapy`sky` Naukovogo tovary`stva imeni Shevchenka. Praci Sekciyi my`stecztvoznavstva*. T. CCXXVII, 341–345 (in Ukrainian).
2. Proskuryakov V. I., Kucher A. M. (2006). Misce arxitektury` ukrayins`ky`x cerkov M.-D. Nimciva v konteksti sakral`nogo proektuvannya ta budivny`cztva v Ukrayini ta sviti. *Visny`k Nacional`nogo universy`tetu «L`vivs`ka politexnika»*, 568, 226–231 (in Ukrainian).
3. Proskuryakov V. I., Kucher A. M. (2007). Arxitekturna ty`pologiya prostoriv dlya gromads`koyi diyal`nosti v cerkvax M.-D. Nimciva. *Visny`k Nacional`nogo universy`tetu «L`vivs`ka politexnika»*, 585, 128–133 (in Ukrainian).
4. Galy`shy`ch R. Ya. (2002). Ukrayins`ka cerkovna arxitektura i monumental`no-dekoraty`vne my`stecztvozarubizhzhya: monografiya. L`viv : Spolom. 333 s. (in Ukrainian).
5. Nimciv M.-D. (1982). Trady`ciya arxitektury` ukrayins`ky`x cerkov. *Al`manax Ukrayins`kogo Narodnogo Soyuzu*, 72 (in Ukrainian).
6. Nimciv M.-D. (1984). Arxeologichno-arxitekturni rozkopy` knyazhogo Peremy`shlya. *Interpido pastori*. Roma. (in Ukrainian).
7. Nimciv M.-D. (1979). Sobor knyazya Volodarya v Peremy`shli. *Patriyarxat*, 5 (in Ukrainian).
8. Nimciv M.-D. (2002). Xto rozvaly`v Uspens`ky`j sobor u Ky`yevi. *Visny`k insty`tutu «Ukrzaxidproektrestavraciya»*. L`viv. 12 (in Ukrainian).

9. Gry`czak Ye. (1936). Peremy`shl` tomu sto lit. *Stry`vigor/ Peremy`shl`*. S. 5 (in Ukrainian).

10. Pasternak Ya. Knyazhy`j gorod Peremy`shl`. *Zaxidny`j forpost Ukrayiny`*, N`yu-Jork - Filadel`fiya: Peremy`s`ky`j vy`davny`chy`j komitet. S. 14 (in Ukrainian).

11. Źaki A. (1968). Wczesnopiastowskie budowle w Przemy`slu i problem ich konserwacji. *Ochrona Zabytków*. 1961. R. XIV, z. 1–2; Item. *Cerkiew ks. Wołodara w Przemy`slu w `swietle źródeł pisanych i archeologicznych. Sprawozdania PAN w Krakowie*. Krakow, 12, 47–50 (in Polish).

12. Lakota (1937). G. Dvi prestol`ni cerkvy`. *Cheremy`s`ki. Peremy`shl`*. Kapituly` u Peremy`shli, 5–10 (in Ukrainian).

13. Golubecz` M. (1928). Peremy`shl`. *Stavropigijs`ky insty`tut*, L`viv. S. 13 (in Ukrainian).

Аннотация

Борыс Андрей Михайлович, кандидат архитектуры, ассистент. Институт архитектуры, кафедра дизайна и основ архитектуры Национального университета «Львовская политехника».

Архитектурные реконструкции в творчестве Мирослава-Данила Нимцива на примере престольных церквей Перемышля.

В статье рассматривается прежде малоизвестный аспект творчества выдающегося архитектора украинской диаспоры XX века М.-Д. Нимцива, а именно – ряд выполненных им реконструкций несуществующих исторических зданий. Эти работы содержатся в машинописном виде в авторском издании, не получившем широкого распространения. Архитектурные реконструкции М.-Д. Нимцива открывают другую сторону его профессионального мировоззрения и свидетельствуют о том, что выполненные им многочисленные проекты современных культовых зданий, основывались не только на знании автором визуальной культуры модернизма, но и глубоких знаниях исторической основы украинской сакральной архитектуры. Установлено, что Мирослав-Даниил Нимцив был автором ряда профессиональных реконструкций исторических зданий Перемышля (Перемышля), в том числе всех тронных церквей, которые попеременно сменяли друг друга с XII по XX века. Все они помещены в неопубликованную машинописную книгу монографии «Церкви Перемышля» 1985 года.

Выявленные материалы дают основание говорить о многогранности творческого наследия М.-Д. Нимцива и о необходимости дальнейших исследований и систематизации материалов, связанных с его проектно-исследовательской деятельностью, а также о подготовке и печати хита ее к

неопублікованної монографії «Церкви Перемишля», матеріали которой використовуються лише частинно в письмений формі.

Ключевые слова: реконструкція, М.- Д. Німців, історія, архітектура, Перемишль.

Annotation

Borys Andrii, PhD, assistant. Institute of Architecture. Design and Fundamentals of Architecture Department. Lviv Polytechnic National University.

Architectural reconstruction in the works of Mirosław-Daniel Nimtsiv on the example of cathedral churches of peremyshl (Przemysl).

The article considers a previously little-known aspect of the work of the prominent twentieth century architect of the Ukrainian diaspora M.-D. Nimtsiv – a number of reconstructions of non-existent historical buildings. These works are contained in type written form in the author's edition, which has not received wide public distribution. Architectural reconstructions made by M.-D. Nimtsiv reveal the other side of his professional worldview and show that his calculations of modern religious buildings were based not only on the author's knowledge of the visual culture of modernism, but also deep knowledge of the historical basis of Ukrainian sacred architecture. It is determined that Myrosław–Danylo Nimtsiv was the author of a number of professional reconstructions of the historic buildings of Peremyshl (Przemysl), including all the throne churches, which alternately replaced each other from the XII to the XX centuries. All of them are placed in the unpublished typescript of the monograph entitled «Churches of Peremyshl» from 1985.

The identified materials give grounds to speak about the versatility of the creative heritage of M.-D. Nimtsiv and the need for further research and systematization of materials related to his design and research activities, as well as the preparation and printing of the hit her to unpublished monograph «The Churches of Peremyshl», the materials of which are only partially used in writing this article.

Key words: reconstruction, M.-D. Nimtsiv, history, architecture, Przemysl.